

РЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ

Щепанський Е.В.,

*асистент кафедри регіонального
та муніципального управління ХІУП*

СВІТОВИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Економічні перетворення, які відбуваються на сучасному етапі в Україні, в першу чергу пов'язані із реформуванням відносин власності, реструктуризацією народного господарства та інтеграцією держави у світову економіку. Це потребує виваженої державної політики та врахування в ній сталих тенденцій і закономірностей розвитку світової економіки.

Туризм та рекреація відносяться до однієї з найбільших і динамічних форм у міжнародній торгівлі послугами. Високі темпи їх росту, великі обсяги валютних надходжень активно впливають на різноманітні сектори економіки, що сприяє формуванню власної туристично-рекреаційної індустрії. З економічної точки зору, привабливість розвитку туризму як складової частини послуг полягає в швидкій окупності вкладених в неї коштів і в отриманні прибутку в конвертованій валюті. Їх потенціал широко використовується багатьма країнами світу для вирішення різних проблем економічного, політичного, соціального та ідеологічного характеру. Туризм є засобом, що визначає "обличчя" держави, сприяє формуванню громадської думки про країну в очах світового співтовариства.

Значення туризму в світі постійно зростає, що пов'язано зі збільшенням впливу туризму на економіку окремих країн. Для економіки країни міжнародний туризм виконує ряд важливих функцій:

1. Міжнародний туризм – джерело валютних надходжень і засіб для забезпечення зайнятості населення.
2. Міжнародний туризм розширює вклади в платіжний баланс і ВВП країни.
3. Міжнародний туризм сприяє диверсифікації економіки, створює галузі, що обслуговують сферу туризму.
4. З ростом зайнятості в сфері туризму збільшуються доходи населення і підвищується рівень благополуччя нації в цілому.

В Україні туристичний бізнес розвивається швидкими темпами. По-перше, це пов'язано з монополізацією попередніх туристичних структур і появою великої кількості нових туристичних організацій. Виробництво та споживання туристичних товарів і послуг набуває масового характеру. По-друге, уся територія України характеризується виключно сприятливими природно-кліматичними умовами та наявністю багатих рекреаційних та бальнеологічних ресурсів для відпочинку, туризму, лікування, оздоровлення населення. Україну можна віднести до держав із значним природним та історико-культурним потенціалом. В той же час Україна, маючи в своєму потенціалі багаті рекреаційні ресурси для здійснення туристичної діяльності, є країною-постачальником туристів на ринку міжнародного туризму. Це актуалізує питання розвитку національного та в'їзного туризму. Необхідно з'ясувати причини відставання та недосконалого функціонування туристичної галузі України, дослідити проблеми регулювання українського ринку туризму, розробити програми розвитку окремих туристично-рекреаційних комплексів та використовувати різні

форми стимулювання господарської діяльності суб'єктів підприємництва, в тому числі нетрадиційні ринкові механізми у формі вільних економічних зон та територій пріоритетного розвитку. Обґрунтування і реалізація в Україні власних довгострокових проектів розвитку туристично-рекреаційних комплексів (зокрема туристично-рекреаційного комплексу Хмельницькій області) визначає доцільність ознайомлення із світовим досвідом організації туристичної діяльності.

Міжнародний туризм входить до переліку трьох найбільших експортних галузей. Так, на долю міжнародного туризму припадає близько 7% сукупного доходу країн світу від загального обсягу світового експорту і 3% від світового експорту послуг. В абсолютному виразі надходження від туризму поступають лише прибуткам від експорту нафти, нафтопродуктів (частка в світовому експорті – 11%) і автотранспорту (частка в світовому експорті – 8,6%). Майже вдвічі доходи від міжнародного туризму перевищують доходи від експорту металовиробів, втричі – теле-, радіоапаратури, більше ніж в тричі – від експорту зерна і газу. На сьогодні індустрія туризму є однією з найдинамічніших галузей у міжнародній торгівлі послугами. В останні 20 років середньорічні темпи росту кількості прибуття іноземних туристів в світі склали 5,1%, валютних надходжень – 14%¹.

Туризм займає значне місце і в міжнародних відносинах. Близько 500 млн. людей щорічно відбувають за кордон в туристичних цілях. Міжнародний туризм являється не тільки популярним видом відпочинку, але й сферою світової економіки, яка активно розвивається. У 1975 році була створена Всесвітня туристична організація (World Tourism Organization, WTO), основними цілями якої є: підтримка туризму як засобу економічного розвитку та міжнародного взаєморозуміння для забезпечення миру, благополуччя, поваги та дотримання прав людини незалежно від статі, расової, мовної та релігійної приналежності; захист інтересів країн, що розвиваються у галузі туризму.

Слід зазначити, що інформація про розвиток міжнародного туризму не є абсолютно точною, оскільки достатньо важко виміряти туристичний рух. Через відсутність єдиного способу його обліку значно ускладнюється зіставлення статистичних даних між країнами світу. Досконало відомо лише те, що міжнародний туризм в світі розвинутий вкрай нерівномірно (рис. 1).

Впродовж останніх 20 років кількість прибуття туристів і світі збільшилась майже втричі: з 260000 тис.чол. у 1980 році до 812600 тис.чол. у 2000 році. Найбільший розвиток міжнародний туризм отримав у країнах Європи. Швидкими темпами розвивається туризм у країнах Азії, якщо в 1990 році цей регіон займав третю сходинку у світі, то у 2000 році вже другу, при цьому майже вдвічі випередивши країни Північної та Південної Америки. Останнє місце в світі займають такі регіони, як Африка та Океанія². Всесвітня туристична організація опублікувала прогноз розвитку туризму до 2010 року, згідно з яким кількість прибуття туристів у світі має досягти 1271100 тис.чол.

Основними факторами, що визначають розвиток туризму у високорозвинутих країнах світу, є економічні та соціальні, передусім це зростання особистих доходів громадян (потенційних туристів) вище меж, які достатні для задоволення необхідних потреб. До суб'єктивних причин відносяться діяльність державних органів, що регулюють порядок в'їзду-виїзду з країни та перебування на її території іноземних громадян та ін. Розвиток міжнародного туризму в країнах, що приймають туристів, обумовлений намаганням збільшити приток іноземної валюти та створити нові робочі місця. Більшість країн за допомогою міжнародного туризму намагаються вирішити проблеми платіжного балансу.

Розвиток світового туризму протягом 1980–2010 рр.

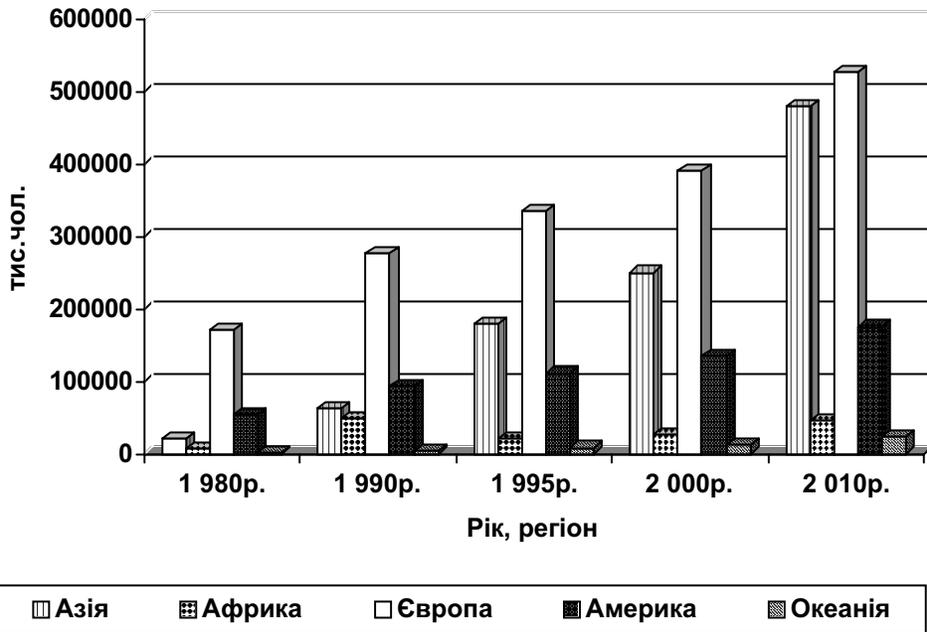

Рис. 1. Розвиток світового туризму

Згідно з даними ВТО у світі нараховується 15 країн, що спеціалізуються на туристичних послугах, в яких надходження від туризму перевищують доходи від експорту в декілька разів. До них відносяться невеликі острівні держави - Барбадос, Сейшельські о-ви та ін. В 45 країнах надходження від туризму перевищують 1/4 частину від загальних обсягів експорту. Це в основному країни зі слаборозвинутою економікою, виключення становлять Австрія, Іспанія, Португалія. Під надходженнями від міжнародного туризму розуміється плата за товари та послуги, здійснена іноземними туристами під час їх перебування в країні, за виключенням прибутку від додаткової зайнятості та оплати міжнародного транспорту. До витрат зараховуються: витрати на проїзд, а також іноземний турист витрачає на харчування близько 40% своїх витрат, на проживання - 30%, на проїзд в середині країни - 8%, інші витрати - 22%. Витрати, які здійснюються іноземними туристами в країні перебування, по-перше, збільшують доходи туристичних фірм (прямий ефект); по-друге, зростає попит з боку туристичного сектора економіки на товари та послуги постачальників, що в свою чергу сприяє зростанню попиту на товари та послуги своїх постачальників і, як наслідок, відбувається зростання доходів у всіх секторах (непрямий ефект); по-третє, зростають особисті доходи населення, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані з туристичним бізнесом і, як наслідок зростання споживчого попиту (вимушений ефект).

Як і ситуація із кількістю прибуття туристів в світі, так і доходи від іноземного туризму розподілені в світі нерівномірно (рис.2).

Доходи від іноземного туризму

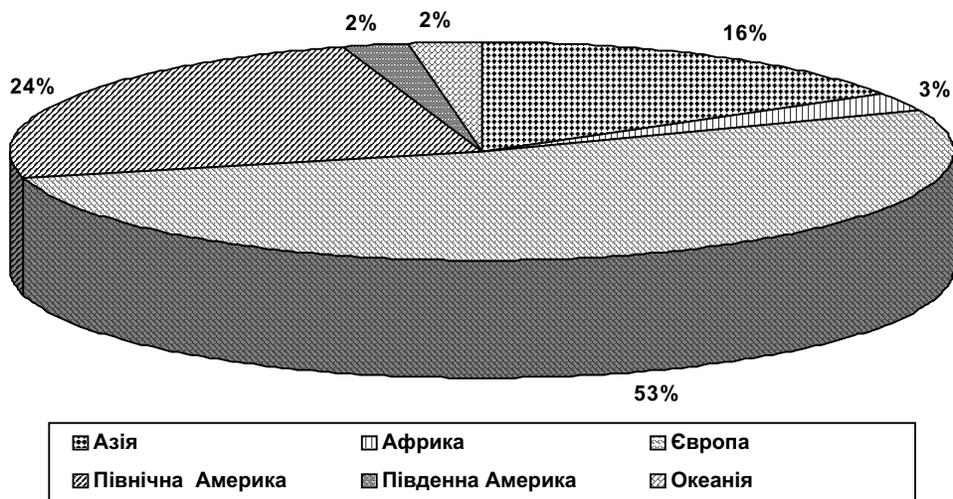

Рис. 2. Доходи від іноземного туризму

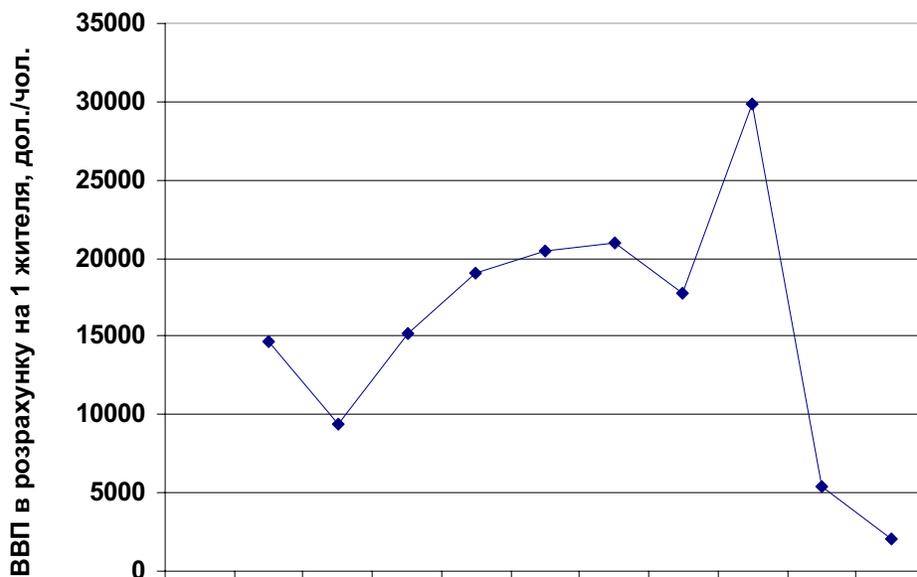

Рис. 3. Країни, що приймають іноземних туристів та розвивають закордонний туризм

Якщо за основу дослідження взяти показники соціально-економічного розвитку країн, що приймають іноземних туристів та розвивають закордонний туризм, то можна буде показати, які саме країни спричиняють суттєвий вплив на розвиток індустрії туризму у світі (рис.3).

На графіку представлені десять країн, які за показниками соціально-економічного розвитку є лідерами по прийому туристів та розвитку індустрії туризму. Саме розвиток туристичної галузі позитивно впливав на економіку таких країн, як Швейцарія, Німеччина, США, Канада, Іспанія, Греція та ін. В результаті, в цих країнах значна частка валового національного продукту створюється у сфері туристично-рекреаційної діяльності.

Велике значення туризму і для ринку робочої сили. За даними американських спеціалістів, індустрія туризму є найбільшою за кількістю зайнятих у більшості країн, забезпечуючи роботою більш ніж 100 млн.чол. Індустрія туризму відноситься до переліку найбільш трудомістких галузей.

Міжнародний туризм як вид економічної діяльності має наступні відмінності:

- на відміну від зовнішньої торгівлі здійснюється обмін не товарами та послугами, а людьми;
- туристичні послуги не мобільні та не підлягають зберіганню;
- відсутня гнучкість пропозиції.

Туризм залежить від економічної та політичної ситуації, а також від моди та реклами, які впливають на потреби та інтереси людей і тим самим формуючи попит. В той же час пропозиція є визначеною, оскільки кількість місць у готелях або на підприємствах громадського харчування відносно стабільне. Як наслідок виникає суперечність між попитом та пропозицією. Виходячи з цього ринок міжнародного туризму є ринком покупців.

Фірми, що надають туристичні послуги, можна об'єднати у дві групи: продавці послуг та посередники. Продавці послуг забезпечують основний обсяг туристичних послуг (готелі, ресторани та інші рекреаційні підприємства), а головними посередниками є регулярні та чартерні авіалінії, туристичні агентства та фірми.

Туристи є споживачами основних, допоміжних та супутніх послуг. Основні туристичні послуги регламентуються договором про туристичне обслуговування. До таких послуг відносяться: розміщення, харчування, транспортні послуги, екскурсійні послуги. Додаткові послуги мають більш широкий спектр і займають при розвинутій інфраструктурі туризму до 50% від загального обсягу доходів. До них відносяться: додаткові екскурсії, спортивно-оздоровчі послуги, лікувальні послуги, культурно-розважальні заходи тощо. До супутніх послуг відносяться: забезпечення сувенірами, туристичною символікою, торговельне, валютно-кредитне, інформаційне обслуговування тощо.

В залежності від рівня доходів туристичний ринок можна поділити на три групи. До першої групи відносяться особи, що мають невисокий рівень доходів (дрібні службовці, викладачі початкових класів шкіл і професійно-технічних училищ, робітники системи торгівлі). Представники даної групи виявляють досить високу активність до споживання різноманітних розваг, послуг відпочинку, екскурсій, придбання дрібних сувенірів тощо. У міжнародному туристичному обміні це найчисельніший сегмент туристичного ринку. Другу групу складають особи з середнім рівнем доходів (підприємці середнього рівня, лікарі, викладачі вищих учбових закладів). Основна мета представників даної групи - це активний відпочинок, пов'язаний із культурно-розважальними заходами та відвідуванням оздоровчо-лікувальних процедур. До третьої групи відносяться особи із високим рівнем

доходів. Вони виявляють зацікавленість до вивчення природи, культури, традицій інших народів. За віком, рівнем доходів вони суттєво диференційовані, але здатні витратити на туризм і рекреацію значні кошти.

На ринок туристично-рекреаційних послуг також впливає вік населення. Виходячи з цього, туристичний ринок можна поділити на:

- “молодіжний туризм” - люди у віці 15-29 років;
- “дорослий туризм” - у віці 30-59 років;
- “третій вік” - 60 років і більше.

Найбільш представницькою на всіх континентах є вікова група 30-59 років, на долю якої припадає біля 40%, всього населення. Вікові категорії від 15 до 29 років і від 60 років і більше майже однакові і знаходяться в межах 30%.

Всесвітня Туристична Організація виділяє ще третій фактор, який впливає на туристичний ринок - це статева структура населення. На сучасному етапі розвитку туристичних відносин є переважання жінок, як правило, у віці 30-59 років.

Таким чином, стать, вік, доходи та рівень життя визначають особливості формування попиту на туристичні та рекреаційні послуги, рухомість туристично-рекреаційного контингенту.

Разом з тим, необхідно брати до уваги також можливі негативні наслідки прискореного розвитку туристично-рекреаційної сфери. У цьому випадку можуть виникати наступні проблеми: перш за все, це фінансово-економічні проблеми, що виникають при штучно створюваній інфляції; по-друге, це проблеми, пов'язані з культурно-етичними нормами поведінки; і, по-третє, прискорений і не завжди керований державою розвиток туризму і рекреації як галузі народного господарства або складової регіональної економіки може призвести до техногенного перевантаження, надмірного залучення в обіг природо-ресурсного потенціалу.

Специфіка сфери обслуговування рекреантів вимагає спеціальної підготовки кадрів, оскільки специфіка послуг пред'являє відповідні вимоги до персоналу, а значить і до витрат. Постійно розвиваються та вдосконалюються такі види туризму і рекреації, як діловий туризм, активний відпочинок, знайомство з новими країнами, деякі види розваг, оздоровлення.

Крім того, розвиток туристично-рекреаційної галузі залежить від ставлення до неї держави, і цей вплив прямо пропорційний: чим більша увага і допомога держави, тим значніші результати. Державна допомога може здійснюватись через субсидії, пільгові позики, боніфікацію процентів, податкові пільги. Зокрема, субсидії допомагають вирішити проблему дефіциту (обмеженості) готівки, яка виникає на ранній стадії освоєння проектів та їх інфраструктурних складових, в т.ч. - спортивних споруд, готелів, розробки, освоєння, задіяння місцевих природних ресурсів.

Для здійснення огляду світового розвитку організації туристичної діяльності візьмемо для прикладу досвід такої країни, як Росія.

За даними Всесвітньої туристичної організації Росія знаходиться на 16 місці в світі по отриманим доходам від міжнародного туризму та на 13 - за кількістю іноземних туристів, що відвідали країну. Російський туризм має певні свої особливості. Починаючи з 1990 року розвиток російського туризму характеризується переходом від адміністративного регулювання туризмом до економічного стимулювання. До основних особливостей перехідного періоду слід віднести: перехід від монопольного господарства до багато-

укладного (поява туристичних підприємств різних форм власності); використання туристичних ресурсів в нових умовах ринку на основі економічних та правових відносин; зміна характеру попиту у зв'язку з появою нових видів туристичних послуг; зростання середніх показників виїзного туризму.

На першому етапі розвитку туристичного ринку розроблялись в основному виїзні тури. Багаторічний дефіцит цього виду туризму в СРСР створив великий попит на зовнішній туристичний продукт. Деякі країни провели ряд заходів для залучення російських туристів: безвізовий в'їзд до таких країн, як Китай, Чехія, Угорщина, Болгарія та ін., спрощений візовий режим до Німеччини, Італії, Іспанії, економічні тури до Франції.

Розвитку туризму був нанесений суттєвий збиток через ситуацію, що склалась в Росії внаслідок економічної кризи (серпень 1998 р.). Багато фірм перейшли на розробку продукту для внутрішнього туризму. Це дало можливість уникнути банкрутства туристичних фірм. Найбільш пріоритетними напрямками внутрішнього туризму стали середня полоса та південь Росії. Розроблялись тури на відпочинок у курортні міста Росії та України (Сочі, Ялта, Геленджик), пізнавальний туризм у культурно-історичні центри (Москва, Нижній Новгород, Санкт-Петербург), річковий туризм по Волзі, Єнісею, Лені. А також пріоритетні напрями виїзного туризму: пізнавальний, екологічний, сафарі-тури (рибна ловля та охота), відпочинок та морські круїзи на Далекому Сході.

Недоліками, що гальмують розвиток туризму, є: нестабільність внутрішньої політики, невідповідність транспортної інфраструктури міжнародним стандартам, невідповідність готельної бази, високі ціни на готельні та ресторанный послуги у містах, недосконалість законодавчого та економічного стимулювання розвитку туризму, недостатньо кваліфіковане обслуговування туристів, відсутність єдиної політики держави та місцевої влади у створенні позитивного іміджу Росії як країни туризму.

Однак за останні роки спостерігається тенденція до покращання розвитку туризму у Росії: зростає кількість бажаючих відвідати не тільки закордонні країни, але й відомі місця в середині країни, покращується якість обслуговування, розвивається дитячий туризм (пропонуються різноманітні дитячі подорожі, дитячий відпочинок на морських курортах), розробляються нові цікаві маршрутні, туристичні лінії.

Задоволення попиту, який існує у світі на туристично-рекреаційні послуги, зростання конкуренції між державами світу з приводу туристичного бізнесу і, як наслідок, необхідність підтримки державою власних суб'єктів підприємництва, що займаються туристично-рекреаційної діяльністю, обумовлюють запровадження нетрадиційних ринкових форм регіонального розвитку, таких як спеціальні туристично-рекреаційних зони та території пріоритетного розвитку. При створенні на території України території пріоритетного розвитку туристично-рекреаційного спрямування, а також туристично-рекреаційних зон проаналізуємо аналогічний досвід країн пострадянського табору Польщі та Югославії.

Польський досвід розвитку вільних економічних зон туристично-рекреаційного спрямування представляє для нас особливу цінність, тому що Польща, так як і Україна, робить перші спроби на цьому шляху.

Перша вільна туристична зона засновується в порту Уток, перші інвестиції у її розвиток будуть пов'язані з будівництвом плавучого готелю вищої категорії, створенням комерційного центру та інших елементів інфраструктури. Другу туристичну зону

передбачено сформувати на узбережжі Балтійського моря у воєводстві Кошалін. Поряд з основною (туристичною) діяльністю створення промислових підприємств по виробництву окремих видів легкої та харчової продукції з реалізацією її як в межах зони, так і у позазональному просторі³.

На жаль, при плануванні польських ВТЗ було допущено ряд помилок стратегічного характеру владою та адміністраціями вільних зон з приводу обмеження державою пільг суб'єктів підприємницької діяльності зон та скорочення до мінімуму бюджетного фінансування ВЕЗ. Це ускладнює процес створення зон та може призвести не тільки до затримки, але і до припинення процесів зонування.

В Югославії, після прийняття закону про створення вільних економічних зон, було здійснено ряд невдалих спроб заснування ВЕЗ. Це було пов'язано з невідпрацьованістю юридичної бази та окремих елементів механізму діяльності ВЕЗ. Після прийняття в країні законів про підприємництво, іноземні інвестиції, власність було сформовано необхідні підвалини для розвитку підприємництва. Це дозволило у найкоротший термін розробити більше 120 взаємопов'язаних проектів будівництва готелів, санаторіїв, кемпінгів, спортивно-оздоровчих баз загальною вартістю 1 млрд. дол. Тим самим були закладені основи заснування туристичних зон. У 1990 р. уряд Югославії прийняв рішення про створення 11 локальних спеціальних туристичних зон. За попереднім проектом передбачалось отримувати щорічно 5-7 млрд. дол. від обслуговування більше 6 млн. туристів. Прогнозувалось, що в середньому витрати одного іноземного туриста на перебування в подібних зонах становитимуть не менше 75 дол./добу⁴.

У розробників югославської мережі СТРЗ були підстави розраховувати на реальну участь у фінансуванні проектів інвесторів з Франції, інші іноземні приватні капіталовкладення, отримання довгострокових кредитів від Європейського інвестиційного банку, але загострення політичного, а потім й військового протистояння, розпад федерації унеможливили реалізацію проекту із створення СТРЗ.

Таким чином, ознайомлення зі світовим досвідом організації туристично-рекреаційної діяльності є необхідним та важливим етапом при створенні власних проектів розвитку туристично-рекреаційних комплексів в регіонах. В той же час виключається можливість механічного перенесення на національний ґрунт іноземних моделей, оскільки кожна країна і кожний регіон мають власну специфіку. Але все ж таки певні моменти позитивного досвіду та негативні наслідки повинні бути враховані.

¹ Академия рынка. – М., 1993. – С.11.

² Туризм в 2020 году // Туризм: практика, проблемы, перспективы. – 1998. – № 1.

³ Степанов Ю. Проекты создания СЭЗ в Польше // Бюллетень почтовой информации ТАСС. – 1990. – № 124. – С. 25–29.

⁴ Свободный бизнес – на магистрали // Славия-Экспресс. – 1990. – № 6. – С.10–13.